

УДК [929:930.253](477.82)"1904/1942"

Н. Б. МАСІЯН*

**ВИДАТНИЙ ОПЕРНИЙ СПІВАК
БУКОВИНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ ЙОЗЕФ ШМІДТ –
“ЛЮДИНА СВІТУ, ЩО СПІВАЛА ДЛЯ ВСІХ”**

Стаття має на меті ближче познайомити читачів з документальними джерелами та матеріалами періодичної преси Державного архіву Чернівецької області про одного з найвидатніших лірико-драматичних тенорів 20-х і 30-х рр. ХХ ст., кіноактора, улюбленого співака буковинців, євреїв, німецького народу, кумира Голландії – Йозефа Шмідта.

Ключові слова: оперний співак; тенор; документ; кантор; талант; популярність; концерти; єврей; нацизм.

Його обожнювали на Буковині та далеко за її межами мільйони людей у Європі та на Американському континенті, але попри існування близько 200 записаних ним фонограм, 9 художніх і документальних фільмів та численних публікацій, згадок про Йозефа Шмідта не знайдемо в жодній із багатьох музичних енциклопедій, він майже не відомий любителям музики як в Україні, так і за кордоном, зокрема в Австрії та Німеччині¹.

Йозеф Шмідт народився 4 березня 1904 р. в с. Давидени Сторожинецького повіту герцогства Буковина Австро-Угорської імперії² (нині с. Давидівка Сторожинецького району Чернівецької області); в бідній єврейській родині він був третьою дитиною. Його батько Вольф Шмідт був орендарем, фактично прибуток від оренди земельного наділу був єдиним джерелом доходу багатодітної сім'ї. В 1914 р. родина, в якій було п'ятеро дітей: Регіна (1900 р. н.), Бетті (1902 р. н.), Йозеф (1904 р. н.), Шлойме (1906 р. н.), Марієм (1909 р. н.), переїхала в Чернівці, де Йозеф вступив до четвертого класу державної школи. Сім'я поселилася в центрі міста, в багатоквартирному будинку по вулиці Кароліненгасе, 6 (нині вул. М. Заньковецької). Вулиця стрімко збігає вниз до площі Рудольфплац (нині площа Філармонії), на якій розташований концертний зал колишнього Музичного товариства; бруківка вела на самий початок вулиці, де місцевих жителів і гостей міста вітала розкішна, збудована 1877 р. у мавританському стилі, велика синагога – Темпл³. Як культова споруда, так і культурний музичний за-

* Масіян Наталія Богданівна – начальник відділу використання інформації документів Державного архіву Чернівецької області.

клад згодом посядуть чільне місце в становленні юного співака Йозефа Шмідта, стануть його першими сценами, принесуть йому ранню славу, подаровану містом над Прутом.

У зв'язку з подіями Першої світової війни на території Буковини Шмідти залишають Чернівці, куди повертаються з евакуації лише у червні 1918 р. За наполяганням батька в 1921 р. Йозеф вступає до місцевого чоловічого комерційного ліцею “Юлій Валаорі”. В документах архівного фонду з однойменною назвою зберігається табель успішності учня 1-го класу ліцею Йозефа Шмідта за 1921/22 навчальний рік⁴. Також є відомості про те, що класичну середню освіту в Єврейському державному ліцеї здобував його молодший брат Шлойме⁵. Він закінчив гімназію у 1925 р., здобув вищу освіту і став адвокатом. Саме за доктором Шлойме Шмідтом значиться помешкання по вулиці 11 Листопада, 21 (нині вул. 28 Червня), занесене до адресної книги м. Чернівці за 1936 р., куди переїхали Шмідти⁶.

Батько Йозефа був людиною релігійною та надміру суворою, з якоюсь усталеною неприязню до музики. Натомість його мати, Сара Шмідт, ще в ранньому дитинстві помітила неабияке музичне обдарування сина. В Давиденях неодноразово траплялось так, що вся родина була змушена вирушати на пошуки малого Йозефа та знаходила його на краю лісу, неподалік циганського табору, де хлопчик захоплено слухав пісні у виконанні циган. Ставши гімназистом, Йозеф брав уроки вокалу у кращої викладачки музичної школи в Чернівцях Феліції Лерхенфельд-Гржімалі; він також вчився грі на скрипці та фортепіано, а з 12-річного віку став солістом дитячого хору головної реформістської синагоги крайової столиці – Темпля, завдяки тому, що на музичні здібності хлопчика звернув увагу кантор синагоги Йозеф Товштейн, якого співак згодом назвав своїм першим і єдиним вчителем. Педагог Товштейн керував якийсь час також і хором у міському театрі, тож брав туди свого учня Йозефа, який своїм співом завойовував визнання усього населення. Справа в тому, що в юнака була фізична вада: надто малий зріст, нижче 160 см, через це Йозеф довгий час не мав можливості отримати на виконання сольний номер у синагозі, незважаючи на яскравий і теплий теноровий голос з баритональним забарвленням. Навіть будучи зрілим, вже популярним виконавцем, він до певного часу не мав можливості виступати на оперній сцені, а про себе Шмідт говорив, що не любить очі, які вдивляються в нього, але любить вуха, які слухають його⁷.

З раннього періоду виступів співака в місцевому театрі чернівчанам особливо запам'яталася його участь в операх “Гугеноти” Меєрбера, “Євангеліст” Кінцля та в дитячій опері “Легенда про Йосифа” відомого єврейського місцевого байкаря та громадського діяча Елієзера Штейнбарга.

Шанувальниками таланту молодого Шмідта ще з шкільних років були його колеги і товариші, яким він часто співав після лекцій. Так, зі спогадів чернівчанина М.Суркіса, що особисто був знайомий зі співаком, дізнаємося про те, як часто вони зустрічалися на одному з бульварів, у парку імені Шіллера або в скверіку Гете. Спершу трохи ганяли м'яча, потім сідали десь на траві, і Шмідт з імпровізованої сцени співав. Якось на стадіоні відбувався футбольний матч, який зібрав велику кількість глядачів. Після закінчення, коли зчинилася звичайна штовханина при виході, раптом звідкись збоку залунав прекрасний голос Шмідта. Всі, зрозуміло, повернули назад і побачили картину: два футболісти у формі, Бретшнайдер і Кліглер, тримали на плечах Йозефа, а він співав аріозо Каніо з опери Леонкавалло "Паяци". Публіка захоплено аплодувала і вимагала "на біс". Шмідт був у надзвичайному піднесенні, його окрилила таке пошанування. Він співав народних пісень, і сильний голос лунав далеко навкруги. Хтозна скільки ще тривав би цей надзвичайний концерт, якби раптова злива не стала його завісою⁸.

Влітку 1924 р. у приміщенні Музичного товариства (нині Чернівецька обласна філармонія) відбувся підсумковий концерт вихованців музичної школи. Зал товариства був вщент заповнений шанувальниками, концерт вдався на славу; музичні критики на шпальтах місцевих періодичних видань писали, що деякі виступи заслугоували на справді детальне обговорення, оскільки вихованці показали значні успіхи у мистецько-музичному розвитку. Талант співаків продемонстрували Йозеф Шмідт та пані Ольга Попович, обоє з класу вчительки Лерхенфельд-Гржималі, які спочатку сольним виконанням, а потім дуєтом довели, що їхня вчителька є прекрасним мистецьким керівником⁹. Це був перший публічний концерт Йозефа Шмідта, який мав величезний успіх. Згодом на кошти, виділені йому єврейською культовою громадою, Й. Шмідт виїжджає в Берлін для продовження музичної освіти. Щоб здійснити таку поїздку, юному Шмідту необхідно було оформити виїзні документи. В архівному фонді Квестури поліції м.Чернівці зберігається заповнена Йозефом Шмідтом анкета для оформлення закордонного паспорта, який був йому виданий 20 червня 1924 р., про що свідчить засвідчувальний напис самого власника документу¹⁰. Згідно з поданими відомостями, співак з родиною проживав у Чернівцях за адресою: Кароліненгассе, 6. А місяцем раніше, 25 травня 1924 р., він звернувся до єврейської культової громади м.Чернівці з проханням про виплату йому та іншим хористам місячної заробітної плати авансом, при цьому нагадуючи про свої заслуги перед громадою, а саме про те, що він перебував на службі тенором у Темплі вже з 1921 р¹¹, тобто від повних 17 років.

З приводу небаченого успіху Шмідта в роки юності на Батьківщині у 1928 р. Маєр Ебнер, президент єврейської культової релігійної гро-

мади, написав у німецькомовній єврейській газеті “Ostjüdische Zeitung” (“Східно-єврейська газета”) наступне:

“...молодий співак, якого я чув у шкільному хорі, коли він виконував набожні пісні, впевнений, він би не захопив і не схвилював своїх слухачів, якби сам не був захоплений. Це дивовижно, якого результату домогся цей, від бога талановитий кантор, Й.Шмідт <...> Головою шкільного хору він був призначений співати в Темплі у дні великих свят, хоча йому не було й 23 років і він не був одружений. Це суперечило єврейським звичаям, проте він став винятком не тому, що він був митцем, а швидше тому, що мав щире, чисте серце. Те, чим вирізняється Йозеф Шмідт є не сила і об’єм його голосу – він іще занадто юний, і його сили будуть зростати, натомість його глибинна щирість та благородне полум’я його виконання <...> Як випускник консерваторії, він володіє мистецтвом, яке планомірно вивчав, він володіє навіть тим, що робить митця справжнім, що не буває набутим, лише вродженим. Він має талант... Коли він служить в Темплі, синагога переповнена людьми. Старі й малі протискаються, щоб його почути <...> Його голос впливається в глибину єврейської душі, він бередить тисячолітні рани і лікує їх чудодійною силою музики...”¹²

Навесні 1925 р. Шмідт удосконалював вокальну майстерність в Берлінській державній Академії музики і співу у видатного Германа Вайсенборна. Проте потяг до музики та бажання здобути вищу музичну освіту в класах кращих педагогів світу були не єдиними причинами виїзду співака за кордон. Влітку 1924 р. Йозеф звернувся до поліклініки єврейського шпиталю в Чернівцях зі скаргами на біль у горлі. Після обстеження йому було поставлено діагноз: хронічне запалення гортані (ларингіт) та рекомендоване негайне лікування на кліматичних курортах¹³. Беручи до уваги професію, власноруч зазначену в анкеті для оформлення закордонного паспорта – кантор, успіхи в юному віці на початку кар’єри та усвідомлення того, що він ніколи не існував і не існуватиме без музики, Шмідт вирішив скористатися рекомендаціями лікарів. Не зволікаючи, він звернувся по допомогу до єврейської релігійної громади, оскільки його родина була не в змозі фінансово допомогти талановитому сину. З листування між Йозефом Шмідтом та єврейською релігійною громадою випливає, що співакові було люб’язно надано матеріальну допомогу для проживання та лікування в Берліні. Вже через три тижні перебування в Німеччині Йозеф повідомив громаду, що перебуває під наглядом одного з кращих берлінських спеціалістів, може лікуватися надалі лише у цього професора та виключно в цих умовах. Для цілковитого одужання йому необхідно шість місяців, тому він просить громаду про продовження своєї відпустки на лікування іще на два, максимум три місяці¹⁴.

Після одного року навчання в Академії Шмідт досягнув призовного віку (йому виповнилося 22 роки) і він як вірнопідданий Румунії був призваний служити до лав румунської армії. 20 місяців поспіль він служив солдатом 11-го гірничо-стрілецького батальйону, розквартированого в містечку Радівці, що на півдні Буковини (нині територія Румунії). Для задоволення музичних смаків офіцерів батальйону Шмідта було зараховано скрипалем та піаністом у військову музичну капеллу¹⁵. В документах архівного фонду Чернівецької міської єврейської релігійної громади за 1926–1927 рр. зберігаються епістолярні документи щодо звільнення Йозефа Шмідта від військової служби. Спочатку його батько, Вольф Шмідт, звернувся до керівництва культурної громади з проханням вжити всіх можливих заходів, щоб повернути Йозефа з війська до виконання його обов'язків кантора єврейського Темпля у Чернівцях. На засіданні правління культурної громади від 14 жовтня 1926 р. було прийняте рішення просити командування у Радівцях про дострокове звільнення солдата Шмідта, аргументуючи це необхідністю участі тенора в хоральному співі синагоги, особливо під час великих релігійних єврейських свят. 9 травня 1927 р. президент культурної громади доктор Маєр Ебнер звернувся з листом до Міністра збройних сил Румунії генерала Мірческу, в якому також просив достроково звільнити від проходження військової служби тенора Шмідта, термін строкової служби якого добігає кінця в жовтні цього року, та видати відповідний наказ керівництву 11-го батальйону. На жаль, зусилля сім'ї співака та правління громади не увінчались успіхом. Повідомлення від 15 червня 1927 р. про переведення солдата Шмідта у відставку разом з призовом 1926 р. було надіслане до правління єврейської культурної громади¹⁶.

Після служби в армії Шмідт повернувся до виконання обов'язків кантора в синагозі, проте ненадовго. Восени 1928 р., незабаром після відзначення свята Сімхат Тора, він залишив Батьківщину і вирушив спочатку до Амстердаму, пізніше до Берліну. В Берліні співак знайшов друзів та заступника – Корнеліуса Бронсджиста, очільника оперного відомства “Камерні співаки” радіомовної корпорації. Йозеф намагався привернути увагу знавців музики до свого голосу та особливого способу виконання, тому наважився прийти на прослуховування до К. Бронсджиста. Виконавши стрету Манріко з другої дії опери Джузеппе Верді “Трубадур”, один з коронних номерів Енріко Карузо, він справив приголомшливе враження на метра, і той відразу поспішив укласти з ним контракт¹⁷. 18 квітня 1929 р. Йозеф Шмідт дебютував у ролі Васко да Гама (опера Джакомо Меєрбера “Африканка”) у повній трансляції опери по Берлінському радію. Саме можливість виступати на радіо заклала основу його світової слави, оскільки під час цих виступів ніхто не надавав значення маленькому зросту Йозефа. За чотири роки роботи на Радіо-Берлін він заспівав головні партії в 37 постановках. Коли у

1930 р. в Берліні урочисто відзначалось 10-річчя першої музичної передачі, то головними героями цього дійства були обрані Йозеф Шмідт та Віра Шварц (відома німецька оперна співачка). Репертуар Шмідта був величезним і різноманітним. Від Монтеверді до Вольфа і Штрауса, також неаполітанські, німецькі, іспанські пісні, пісні з кінофільмів та... молитви. Його називали “наймузичнішим виконавцем”, “найкращим моцартівським співаком”, а його голос – “чистим золотом” або “божою іскрою”.

У 1933 р. фашизм явився світові кривавою, зловісною силою, яка принесла народам смерть та поневолення. Його расистська сутність, яка чітко виявилась в проголошеній політиці антисемітизму, мала намір призвести до повного знищення всіх євреїв на планеті, а також циган та інших “недостойних народів”. 20 лютого 1933р. співак востаннє виступив по німецькому радіо. Йому як єврею надалі не дозволено виступати в Німеччині. В цьому році Шмідт гастролує в Швейцарії, де його захоплено приймає публіка, пізніше в Австрії та в грудні остаточно переселяється у Відень. Де б він не виступав, усюди на нього очікував успіх. Відомий музикознавець з Німеччини Юрген Кьостінг у своєму виданні “Великі співаки” писав про Йозефа Шмідта:

“...Він співав майже з хворобливою пристрасстю і в найяскравіші моменти своєї творчості досягав високого трагізму, коли в звучанні його голосу відчувалося доторкання до нещастя і смерті¹⁸”.

У середині 30-х рр. Й. Шмідт з успіхом гастролує у різних містах Європи; у 1937 р. двічі відвідав з концертами Сполучені Штати Америки, також побував у Мексиці й на Кубі. Якось, коли він прийшов на концерт до Віденської опери як глядач, на нього звернула увагу публіка, впізнавши в ньому свого кумира, присутні аплодували Шмідтові стоячи, повернувшись в бік його ложі.

У знаково-чорному для Шмідта і для всього людства 1933 р. він дебютував як актор кіно. 9 травня відбулася прем'єра фільму “Пісня крокує світом”. Роль, яку виконував Шмідт, була надто подібна до його власного життя. Це історія буднів і свят енергійного, життєрадісного та успішного співака, якого за голос люблять всі дівчата, але не сприймають його непривабливу зовнішність.

Згодом критика таким самим високим словом заговорить про його ролі у фільмах “Коли ми молоді – світ наш”, “Зорі падають з небес” (переклад на англійську мову фільму “Пісня крокує світом”). У 1936 р. Шмідт продовжив кар'єру кіноактора в США. Вже наступного року американські газети рясніли повідомленнями про дві найвидатніші події року: новозбудований міст “Золоті ворота” у Сан-Франциску та появу нової зірки – Йозефа Шмідта¹⁹.

Незабаром, вже всесвітньовідомим співаком і актором, Шмідт приїждить також з концертами на Батьківщину. Місцева чернівецька преса

захоплено описувала його виступ від 10 листопада 1936 р., який відбувся в концертному залі “Скала” і зібрав понад тисячу глядачів. Двогодинний концерт у фортепіанному супроводі місцевої віртуозки пані Б’янки Кремер-Нойбергер прикував увагу вдячної публіки. Всі фахівці упевнились, що талант співака, відтоді, коли чернівчани його востаннє чули, дуже розвинувся. Він співав італійські, французькі та німецькі твори, і щоразу сильнішими ставали оплески. З надзвичайним успіхом були сприйняті румунська і єврейська пісні. Коли програма була завершена, співаку довелося виступати “на біс”¹⁹. Музичні критики одностайно стверджували, що Шмідт є, безсумнівно, ліричним тенором, єдиним у своєму жанрі. Найтонші, найніжніші відтінки, які накладаються на його голос та у інших виконавців здавались би недоречними, голосу Шмідта додають того звабливо-м’якого акценту, який вирізняє його серед інших і характеризує як співака²¹.

До початку 1938 р. Йозеф Шмідт мешкав у Австрії та, незважаючи на навислу загрозу нацизму, продовжував гастролювати. 7 березня 1938 р., за п’ять днів до приєднання Австрії до Німеччини і встановлення там фашистського режиму, Шмідт назавжди попрощався з Віднем. Спочатку він з концертами об’їздить країни Бенілюксу та за порадою свого імпресарію оселяється в Брюсселі. Тут збувається його найзаповітніша мрія – співати на сцені. Його запрошують у Брюссельську Королівську оперу. Раніше через невеликий зріст йому скрізь відмовляли, але тепер він такий знаменитий, що публіка хоче слухати й бачити його на оперній сцені. На жаль, робота в опері тривала недовго, з початком війни Шмідт змушений перебратися на південь Франції, який не був зайнятий німецькими військами²². Подальша доля співака з кожним днем набуває все більшого трагізму: документи румунського підданого згодом стають недійсними, і Шмідт потрапляє під поліцейський нагляд як біженець. Його друг та імпресарію Макс Нойман спробував організувати в березні 1942 р. концерт в Марселі. Всі квитки на концерт були розпродані, проте Шмідту виступати не довелося через заборону проведення концерту; від префектури надійшло роз’яснення, що єврейські та арійські артисти не можуть виступати на одній сцені²³. Останній свій концерт на користь біженців таких самих, як і він, Шмідт дає у Монт-Дорі в серпні 1942 р. Подальше перебування у Франції стає небезпечним, і він вирішує втікати до Швейцарії. Важкі поневіряння, переховування, нелегальний перехід кордону підкосили і без того слабе здоров’я співака. В Цюріху його невдовзі заарештовують і відсилають у табір для інтернованих в містечку Жіренбад. Там, перебуваючи в нелюдських умовах, без даху над головою, тепла, належного харчування і медичного догляду, Шмідт захворів на трахеїт і ларингіт. Він також скаржився на біль у грудях. 16 листопада 1942 р. всесвітньовідомого оперного співака не стало. Медики діагностували серцеву недостат-

ність. Йозефа Шмідта поховали на єврейському цвинтарі у Фрізенберзі, неподалік Цюріха.

Так трагічно обірвалося життя відомого співака, актора, кантора, якого сучасники справедливо нагороджували епітетом “німецький Карузо”. На сучасному етапі розвитку камерної музики творчість Шмідта залишається неоцінним посібником у вихованні майбутніх музикантів.

¹ Флейдерман Л. Триумф і забуття буковинського Карузо // Дзеркало тижня. – № 38. – 10.10.2009.

² Gemeindelexikon der im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder. XIII. Bukowina. – Wien. – 1907. – S. 68.

³ Ediția festivă închinată jubileului de 60 ani dela înagurarea Templului. – Cernăuți. – 28 Noembrie 1937 / Chandukah 5698. – 56 p.

⁴ Держархів Чернівецької області (далі – Держархів Чернівецької обл.), Ф. “Чоловічий комерційний ліцей “Юлій Валаорі” м. Чернівці”, оп. 1, спр. 1, арк. 20.

⁵ Держархів Чернівецької обл., Ф. 229 “Чоловіча гімназія “Мирон Костін”, м. Чернівці”, оп. 2, спр. 35, арк. 117.

⁶ Prodan D. Anuarul General al Municipiului Cernăuți 1936. – Cernăuți. – Institutul de Arte grafice și editură “Glasul Bucovinei”. – P. 189.

⁷ Держархів Чернівецької обл.: Ганкін Г. Голос, що чарував усіх // Радянська Буковина. – № 220 (11441). – 15.11.1987. – С. 4.

⁸ Держархів Чернівецької обл.: Суркіс М. Пісня крокувала по світу // Радянська Буковина. – № 144 (5782). – 24.07.1965. – С. 3.

⁹ Держархів Чернівецької обл.: Vom Musikverein // Czernowitzer Morgenblatt. – № 1794. – 10.07.1924. – S. 6.

¹⁰ Держархів Чернівецької обл., Ф. 38 “Квестура поліції м. Чернівці”, оп. 1, спр. 3314, арк. 8.

¹¹ Держархів Чернівецької обл., Ф. 325 “Єврейська релігійна громада м. Чернівці”, оп. 1, спр. 2011, арк. 20–20зв.

¹² Держархів Чернівецької обл.: Josef Schmidt in seinen Anfängen. Eine Reminiszenz aus dem Jahre 1928 // Ostjüdische Zeitung. – № 2056. – 01.11.1936. – S. 4.

¹³ Держархів Чернівецької обл., Ф. 325 “Єврейська релігійна громада м. Чернівці”, оп. 1, спр. 2011, арк. 17.

¹⁴ Там само, арк. 14.

¹⁵ Fassbind A. A. Josef Schmidt. Ein Lied geht um die Welt / Spuren einer Legende. Eine Biographie. – Zürich. – 1992. – 70 s.

¹⁶ Держархів Чернівецької обл., Ф. 325 “Єврейська релігійна громада м. Чернівці”, оп. 1, спр. 2011, арк. 1–16.

¹⁷ Держархів Чернівецької обл.: Ганкін Г. Голос, що чарував усіх // Радянська Буковина. – № 220 (11441). – 15.11.1987. – С. 4.

¹⁸ Флейдерман Л. Триумф і забуття буковинського Карузо // Дзеркало тижня. – № 38. – 10.10.2009.

¹⁹ Fassbind A. A. Josef Schmidt. Ein Lied geht um die Welt / Spuren einer Legende. Eine Biographie. – Zürich. – 1992. – 70 s.

²⁰ Держархів Чернівецької обл.: Konzert Josef Schmidt // Ostjüdische Zeitung. – № 2060. – 15.11.1936. – S. 4.

²¹ Держархів Чернівецької обл.: Konzert Josef Schmidt // Czernwitzer Morgenblatt. – № 5460. – 12.11.1936. – S. 4.

²² Флейдерман Л. Триумф і забуття буковинського Карузо // Дзеркало тижня. – № 38. – 10.10.2009.

²³ Fassbind A. A. Josef Schmidt. Ein Lied geht um die Welt / Spuren einer Legende. Eine Biographie. – Zürich. – 1992. – 70 s.

Статья имеет своей целью познакомить читателей с документальными источниками и материалами периодической прессы Государственного архива Черновицкой области об одном из самых выдающихся лирико-драматических теноров 20-х и 30-х годов XX в., киноактёре, любимом певце буковинцев, евреев, немецкого народа, кумире Голландии – Йозефе Шмидте.

Ключевые слова: оперный певец; тенор; документ; кантор; талант; популярность; концерты; еврей; нацизм.

The article aims to introduce to the readers the documentary sources and materials of the periodicals of the State Archives of Chernivtsi Region about the one of the greatest lyric and dramatic tenors of the 1920–30's of the 20 century, the actor, the favorite singer of Bukovyna citizens, Jews and the German people, the idol of Holland – Joseph Schmidt.

Keywords: the opera singer; the tenor; the document; the cantor; the talent; the popularity; the concerts; the Jewish, the Nazism.